

LA ROSASSA DE L'ESGLÉSIA DE BELLPUIG: UN MODEL D'IMITACIÓ (1568-1692)

per Joan Yeguas Gassó

L'ESGLÉSIA DE BELLPUIG (1568-1591): ELS GENER I ELS VERNACH

A mitjans del segle XVI, degut al creixement demogràfic de Bellpuig, l'antic temple parroquial, sempre relacionat amb la capella adjacent al castell, quedava petit. Malgrat l'oferta de Ferran de Cardona per fer la nova església a les cavaleries del castell, les peticions dels consellers municipals, fetes entre 1560 i 1561, insisteixen en la demanda de construir-la “*fora del castell*” o “*en altre lloch*” que al castell, donat que els fidels no hi podien accedir sempre que volien; cosa que indica una partició d'usos en aquest espai amb el senyor. També es demanava que el Cardona “*hi faci algun costat*”, és a dir, que donés suport econòmic a l'obra. Per aquest motiu, es va reclamar a tota la baronia una contribució per bastir l'edifici, però els diners recollits es destinaren a obligacions d'ajuda militar al rei; en canvi, s'invertiren els arrendaments de la carnisseria i algunes caritats.¹

Els consellers aconseguiren l'acord d'edificar el temple al turó anomenat de Muntasor. El Muntasor, també citat “Montessor”, “Montecor” o “Muntcor”, és un dels tres turons històrics de la vila. En el segle XV, al 1425 i 1470, Miró documenta una torre en aquest turó, que deuria ser enderrocada per aixecar el nou temple.² Aquesta torre s'ha relacionat amb una “torre forta” o castell que hi hauria el 1082 a “Pugols Rubii”, nom primitiu de la vila que encara surt referenciat fins ben entrat el segle XII (la primera vegada que s'esmenta Bellpuig

---

1) Rata de Archivo, “Licencia para la construcción de la Iglesia”, *El Heraldo de Urgel*, 7, 1952 (26 d'octubre), pàg. 1-2; Rata de Archivo, “Trazos de nuestra historia. Preliminares para construir la Iglesia de Bellpuig”, *El Heraldo de Urgel*, 11, 1952 (21 de desembre), pàg. 3-4; Antoni BACH, *Bellpuig i la seva antiga baronia al Pla d'Urgell*, Fundació Salvador Vives Casajuana, (Barcelona, 1972), pàg. 129-130.

2) Ramon MIRÓ BALDRICH, “Llocs, viles i ciutats entre l'edat mitjana i l'edat moderna. El nom i la valoració a través d'un cas concret”, *Quaderns de El Pregoner d'Urgell*, 14 (2001), pàg. 20 (nota 17) i pàg. 21 (nota 22)

és a l'any 1162). Bach i Torres afirmen que el nom primigeni estaria relacionat amb la família dels Rubió.³ Aquesta explicació, però, no justifica la desposseïció o pèrdua d'aquestes terres per part dels Rubió, més quan tres anys abans, el 1079, castell i terme d'Anglesola foren entregats pel comte de Barcelona a Berenguer Gombau, iniciador de la nissaga dels Anglesola; uns dominis que arribaven fins a Sidamon, i on també s'hi ha d'incloure Bellpuig. En tot cas, el desllorigador d'aquesta qüestió potser es troba en l'etimologia de Muntasor, format per dos conceptes: “mont”, un lloc elevat tipus turó, pujol o puig; i “sor”, color rogenc o vermellós (vegeu el diccionari Alcover-Moll). Per tant, Muntasor o “pujol rogenc” podria ser un equivalent de la variant llatina “podiolum rubeus”, que a la documentació sempre apareix en plural i barrejada amb el català: “pujols rubii” (1082) o “puiols rubiols” (1139); cal tenir en compte que els cognoms Rubió i Rubiol deriven de la mateixa arrel llatina del color roig (rubeus/rubeone). Això del color vermellós de la terra tampoc és cap novetat, donat que el terreny és argilós, i, encara que no tingui gaire tradició escrita, es tracta d'una teoria oral bellpugenca que és de domini públic.

Els capítols per a la construcció del temple es deurién signar l'any 1568, entre la corporació veïnal de Bellpuig i dos mestres de cases, que foren Tomàs Gener i el seu nebot Melcior Gener. Això es coneix gràcies a un document exhumat per Llobet Portella, signat el 8 de setembre del 1568, en el qual un fuster de Cervera, anomenat també Tomàs Gener, fill del citat i homònim Tomàs, és habilitat com a procurador pel seu pare i així pot signar el contracte, juntament amb el seu cosí Melcior; per això sabem que els mestres són oncle i nebot respectivament.⁴

No hi ha més notícies de l'obra bellpugenca fins al juliol 1571, quan s'hi està treballant. El mestre d'obres referenciat és Melcior Gener, que apareix com a ciutadà de Cervera (tot i que la família era originària de Bellpuig, tal com va estudiar Puig Bordera), i, en aquell moment, rep un pagament de 100 lliures. Al setembre de 1571, el consell de la vila posa un plet al mestre perquè no havia acabat l'església a l'agost, tal i com s'havia obligat als pactes inicials. Al març de 1572, s'estava fent el campanar, i es discuteix si calia enrajolar o enfustar. A l'abril del 1573 ja s'havien enllestit les obres del campanar i la coberta de l'església. Al setembre de 1573 hi ha una nova protesta contra el mestre d'obres (llavors Tomàs Gener), perquè el termini d'acabament estava ultrapassat i no s'albirava el final. El temple fou inaugurat el 1574, possiblement per Sant Nicolau (el 6 de desembre). Malgrat això, el 1577 encara hi ha en curs el litigi del consell contra el constructor i, posteriorment, el 1581 se li reclama una indemnització de 44 lliures, recordant al mestre que l'obra encara no estava finalitzada. El 1583 s'estava fent la volta

3) BACH, *Bellpuig i la seva antiga baronia...*, pàg. 18; Jaume TORRES GROS, *Història de Bellpuig dins del principat de Catalunya*, Imprenta Salagrignues (Bellpuig, 1980), pàg. 19-20.

4) Josep M. LLOBET PORTELLA, “Un document de l'any 1568 relacionat amb la construcció de l'església parroquial de Bellpuig”, *Quaderns de “El Pregoner d'Urgell”*, 8 (1994), pàg. 3-4.

del cor. El 1584 sabem que Tomàs Gener era mort, donat que els seus hereus disputaven judicialment a l'entorn de l'església bellpugenca, per la qual cosa, un dels seus fills, Jeroni Gener, va voler tancar el tema amb un pagament (o retorn) de 100 lliures; no coneixem si amb aquesta acció es van acabar els requeriments i la disputa.⁵ En el darrer període, quan Melcior Gener estaria sol al capdavant de l'obra, és quan es dataria una signatura seva en una arcada del sostre, clarament visible des del cor abans del 1936 (com testimonia una foto antiga –fig. 1a i 1b–): “MESTRE MALCIOR GINER ME FACIEBAT” (traducció: mestre Melcior Giner em va fer). El més correcte seria dir “me fecit” o només “faciebat”, però aquí hi ha una síntesi de les dues opcions, potser degut a la influència exercida per la firma de Giovanni da Nola al mausoleu del Cardona. A partir d'aquesta signatura, caldria preguntar-se si li continuem dient Gener, o li passem a dir Giner; la segona opció és amb la qual va voler perpetuar-se i també així surt referenciat en bona part de la documentació.

L'última activitat del segle XVI a l'església parroquial deuria ser la realització de la portada d'entrada, al voltant del 1590; a tot estirar, l'activitat del francès Antoni Vermoch al 1591, enllosant l'espai de davant l'església i fent cinc graons, marcarien l'acabament dels treballs.⁶ Mentrestant, entre la inauguració (1574) i la conclusió definitiva (1591), parlem de 17 anys en què l'accés al temple es faria per una porta que encara es conserva a la banda sud, una interessant obertura amb motlures concèntriques i guardapols. Qui fou el responsable de la portada principal bellpugenca (fig. 7)? Aposto per adjudicar-la al taller familiar d'Antoni Vermoch, que a partir d'ara caldria cognominar Vernach, per dos motius: 1) amb aquesta altra variant fou documentat a Bellpuig per Tous Sanabra; i 2) Vernach és el cognom d'altres dos picapedrers, també francesos, sobre els quals després en parlarem més extensament (formarien part del taller dels Vernach).⁷ Una dada escadussera i indirecta no serveix de gaire, però si aquesta activitat es pot contextualitzar en un lloc i en un moment determinats, i, a més, se li pot afegir altres obres d'esperit classicista (com les de Vilagrassa, Castellserà o Bellmunt), ens condueix cap a una hipotètica i versemblant trajectòria artística que ajuda a aclarir el panorama.

El temple és d'una sola nau, cobert amb voltes estrellades (molt malmeses durant la Guerra Civil), amb reduïdes capelles laterals obertes al mur de la nau entre els pilars dels contraforts. L'estil arquitectònic, tal com proposava Joaquim Garriga, es pot definir com a “gòtic” de l'època “renaixentista”. Destaca la por-

5) BACH, *Bellpuig i la seva antiga baronia...*, pàg. 130-133 i 140-142. Vegeu també: Eduard BORDERA PUIG, “Apunts sobre la família Gener de Bellpuig. Mestres d'obres i notaris a la Catalunya moderna”, *Quaderns de “El Pregoner d'Urgell”*, 29 (2016), pàg. 55-66.

6) BACH, *Bellpuig i la seva antiga baronia...*, pàg. 141-142; Joan YEGUAS, “Sobre Beatriu Fernández de Córdoba (1523-1553) i la seva família”, *Quaderns de “El Pregoner d'Urgell”*, 14 (2001), pàg. 90-92.

7) Joan TONS SANABRA, “Els signes de pedrapiquer a Bellpuig”, *Publicacions de la Secció d'Estudis Històrics de la Biblioteca [de Bellpuig]*, 5 (Bellpuig, 1975), pàg. 13.

Fig. 1a.- Firma de "Malcior Giner", detall de les voltes de Bellpuig (foto: Institut Amatller d'Art Hispànic).

Fig. 1b.- Taller dels Gener, voltes estrellades a l'església de Bellpuig, 1568-1574 (foto: Institut Amatller d'Art Hispànic).

Fig. 2.- Taller dels Gener, voltes estrellades a l'església de Miralcamp, 1575-1582 (foto: Maria Garganté)

tada classicista enmig d'una austera façana i les figures monstruoses d'algunes gàrgoles. També val la pena esmentar un espai poc conegut com és la primitiva sagristia, sense ús des de finals del segle XVIII: obra de planta hexagonal i que serveix de base de la torre del campanar. En el curs dels anys s'afegiren diferents espais, independents a l'estructura del temple existent: la capella de sant Crist de Bòrmio (1696-1702); la capella dedicada a la Mare de Déu dels Dolors (1786-1790); la nova sagristia i el cambril dels Dolors (1791).

LA ROSASSA DE BELLPUIG

Un dels elements més estètics de l'església bellpuigenca és la seva rosassa, és a dir, el finestral circular que es troba a la façana (fig. 3). Per a l'embelliment d'aquests finestrals es va arribar a cotes de gran preciosisme, per això, l'etimologia del nom està relacionada amb una rosa, i sovint els cercles del seu voltant s'anomenen pètals. En comparació amb altres exemples coneguts, el diàmetre de la rosassa del temple de Bellpuig no és molt gran, però sí que crida l'atenció per la seva decoració mitjançant la traseria escultòrica (combinatòria de línies i jocs geomètrics fets en pedra), que el mestre d'obres havia de concebre mitjançant regle i compàs. La geometria i les seves formes sempre han estat presents en la vida humana; sovint se li atribueixen significats simbòlics i misteriosos que van més enllà d'aquest estudi formal. No entrarem en l'argument de la llum i la simbologia solar.

En el cas de la rosassa de Bellpuig es tracta d'una tipologia de quatre pètals, per la presència de quatre circumferències dins del cercle del finestral. En lloc de ser quatre circumferències tangents, aquí els cercles estan intersecats, o sigui, que es poden observar perfectament els quatre cercles i, dins l'àrea de la intersecció, es forma una altra figura geomètrica d'un tetrafoli o quadrifoli (amb quatre fulles); segons el vocabulari usat en geometria, cada fulla tindria forma lenticular. Però la cosa es complica més, ja que dins de l'espai buit que deixa cada cercle més gran, hi ha un altre cercle, ubicat a l'extrem extern del mateix cercle, ja que a la part interna trobem la traseria de la intersecció (les quatre fulles). I, dins de cada cercle secundari més petit, hi ha un ornament amb corba i contracorba, com si fos la lletra S.

Aquesta decoració tan curiosa i interessant de la rosassa de Bellpuig deuria ser fruit de la creativitat d'una ment privilegiada, que podria ser el mestre d'obres o algun dels promotors, sense descartar que fos un exercici geomètric manllevat d'un llibre o hagués estat vist en alguna altra obra arquitectònica (no es tracta de la mateixa figura, però a la catedral de Baeza existeix una rosassa del segle XIV amb quatre cercles tangents i amb ornament interior de corbes). També val la pena comentar que a la vila de Bellpuig existeix una segona lluernia en format circular, també del segle XVI, que il·lumina l'escala de caragol del convent, però

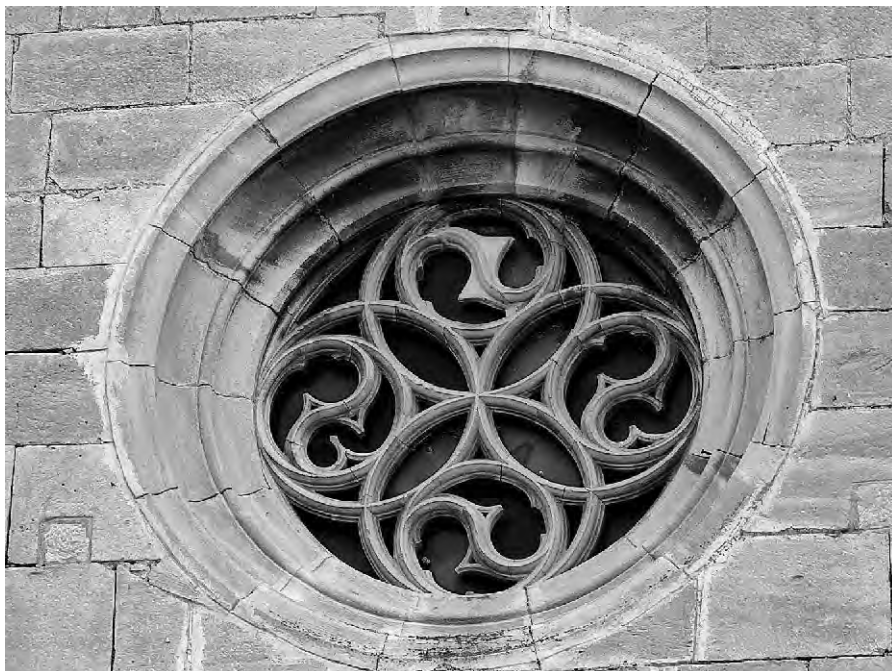

Fig. 3.- Taller dels Gener, rosassa de l'església de Bellpuig, 1568-1574 (foto: Irene Barón).

Fig. 4.- Taller dels Gener, rosassa de l'església de Miralcamp, circa 1575-1582 (foto: Irene Barón).

Fig. 5.- Taller dels Vernach, rosassa de l'església de Castellserà, 1590-1610 (foto: Irene Barón).

Fig. 6.- Taller dels Vernach, rosassa de l'església de Bellmunt d'Urgell, entre 1590-1610 (foto: Irene Barón).

en aquest cas els cercles no són intersecats, sinó tangents; aquesta obra s'hauria de contextualitzar amb l'activitat de Joan Llopis entre 1533 i 1535.

L'ESGLÉSIA DE MIRALCAMP, ENTRE 1575-1582 (TALLER DELS GENER)

Com vaig apuntar en un estudi publicat el 2006, el temple parroquial de Miralcamp s'estava duent a terme al voltant del 1579, ja que el 20 de setembre d'aquest any, el Consell de la població pladurgellenca realitza un pagament de 200 lliures per la fàbrica de l'església que "*nunc de novo fabricatur*" (traducció: ara de nova construcció o que ara s'està fent).⁸ En aquest article vaig fer una descripció del temple, una contextualització de la portada classicista del mateix (amb una cultura artística propera a la d'Agustí Pujol I a la portada de Santa Maria de Montblanc), però no vaig esmentar l'existència d'un comunidor (espai destinat a exorcitzar el temps) que trobem en una torreta al capdamunt de la façana (on actualment hi ha el rellotge). S'afirma que, originalment, l'església formava part del castell de Miralcamp, i també s'ha especulat que la pedra del temple podria ser reutilitzada del mateix castell; es tracta d'hipòtesis que no es poden contrastar sense l'aparició de nova documentació. En tot cas, no s'ha de confondre castell amb església, ni s'ha d'associar mecànicament l'existència d'una porta o un arc amb un element procedent de l'antic castell. Hauríem de procurar no caure en anacronismes o errors flagrants on les suposicions sense base es contradiuen amb la documentació i les tipologies existents (l'arc conopial rebaixat, l'arc mixtilini i el nou llenguatge classicista); és a dir, que les formes usades són pròpies d'una obra del darrer terç del segle XVI.

Ara, per diferents raons artístiques, m'aventuro a afirmar que els responsables de dirigir l'aixecament del temple de Miralcamp foren persones vinculades amb el taller dels Gener que van treballar a Bellpuig, segurament els mateixos Tomàs i Melcior Gener. En canvi, la portada no s'hauria de comptar dins les obres dels Gener, perquè aquesta part habitualment era subcontractada a un escultor (penso en Andrea Fortunato de Peregrinis a Linyola). El primer indicatiu que m'hi porta és la semblança existent entre els òculs i les rosasses, puix que la solució formal i el treball de traceria són exactament idèntics (fig. 4). No em refereixo al model, que després veurem que es copia mimèticament, sinó a un treball que es transfereix de forma clònica, perquè al darrere hi ha una mateixa idea (de concepció) i una mateixa mà (de realització).

La meua afirmació també se sustenta en raons de context cronològic: l'obra dels Gener a Bellpuig s'ha d'ubicar entre 1568 i 1574 (retornen a fer el cor l'any 1583, segurament degut al plet que tenen amb la vila); en canvi, l'obra dels Gener

---

8) Joan YEGUAS, "Escultura al Pla d'Urgell entre 1500 i 1640. Notes d'arquitectura", *Urtx. Revista Cultural de l'Urgell*, 19 (2006), pàg. 157-160.

a Miralcamp se situaria a partir del 1575, fins al 1579 (data de l'únic pagament conegut) o més enllà (perquè el document afirma que era de nova construcció, però no sabem si ja estava acabada), i, curiosament, aquest testimoni documental es troba dins un protocol d'un notari de Bellpuig. A mida que anem comparant les dues esglésies, es poden ressaltar altres solucions arquitectòniques similars: les voltes estrellades, el tipus de nervis motllurats, les claus de volta o l'obertura d'ulls de bou a sota de cada pany de volta (fig. 2). Les voltes de Bellpuig tenen una amplada superior, ja que la separació entre els murs de recolzament és més gran que a Miralcamp; com a conseqüència, els elements de suport i les solucions dels nervis són lleugerament diferents, però concebuts sota un mateix patró formal.

En relació amb l'òcul, es tracta d'una finestra circular que té una circumferència amb un diàmetre més reduït a l'inici (on se situa la rosassa), però s'eixampla mitjançant un esplandit (per tal d'obtenir més llum), i quan la circumferència arriba al mur exterior té un diàmetre superior a l'inicial. La circumferència final de Miralcamp és lleugerament més gran que la de Bellpuig, cosa que indica que el model va ser modificat a Miralcamp. Prova d'això són les motllures circulars que hi ha entre l'obertura inicial i el final, fruit d'aquest increment: a Bellpuig en trobem tres i a Miralcamp quatre. A més, també hi ha una altra variació a la rosassa de Miralcamp: el motiu en contracorba que hi ha a l'interior dels cercles petits està alineat amb els quatre punts cardinals (en canvi, a Bellpuig, no hi ha un ordre establert).

LA TRANSMISSIÓ: CASTELLSERÀ I BELLMUNT (TALLER DELS VERNACH)

El taller dels Gener està documentat fent dues esglésies: a Torà (1567) i a Bellpuig (1568-1574, més l'arranjament de 1583); ara també caldria afegir-hi l'obra de Miralcamp (possiblement entre 1575-1582). A Torà només es documenta la presència de Melcior Gener, potser acompanyat pel seu oncle Tomàs. En aquesta població segarrena també es documenta la presència d'un altre mestre, Francesc Robert, que signa l'any 1568 a la llinda d'una de les portes d'entrada.⁹ No sabem res del treball arquitectònic d'aquesta família a partir del 1584, data que coincideix amb la notícia que Tomàs Gener era difunt.

El model de rosassa amb quatre cercles intersecats, usat pel taller dels Gener en dues esglésies, entre 1590 i 1610 es reproduïx a altres dos temples: Castellserà (fig. 5) i Bellmunt d'Urgell (fig. 6). Es tracta de dues poblacions relativament properes a Bellpuig (15 i 20 km respectivament) i a Miralcamp (23 i 25 km respectivament), i entre elles només separades per 4'5 km. Tot i que alguns elements de les voltes del temple de Bellmunt recorden les de Torà, concretament

---

⁹) Vegeu: J. COBERÓ, et alii, *Torà*, (Inventari del patrimoni arqueològic, arquitectònic i artístic de la Segarra, 2), Fundació Jordi Cases i Llebot (Hostafrancs, 1998), pàg. 189-190.

en el fet de recollir els nervis als murs laterals, no crec que s'hagin de relacionar aquests temples amb la família Gener, ja que tenen detalls diferents i substancials d'execució. Per tant, caldria pensar en un mestre amb personalitat definida pròpia, que va observar atentament d'obra del taller dels Gener, sense descartar que puntualment hi hagués col·laborat. Una tercera obra, la portada de l'ermita del Roser de Vilagrassa, segueix unes pautes arquitectòniques que són pròximes a la portada de Bellmunt, i també en una data similar, al voltant del 1600. L'any 2013 vaig indicar que la cronologia de l'aquesta obra vilagrassenca s'havia de segregar de la resta de la construcció, realitzada cap al 1561.¹⁰ Fixeu-vos com les dues portades, Bellmunt i Vilagrassa (fig. 8 i 9), adopten models classicistes: columnes acanalades, portal voltat amb motlures i entaulament; i, sobretot, usen un idèntic concepte on barregen dos tipologies de portal, posats un sobre l'altre (un voltat ortodox d'esperit gòtic a nivell estructural i un de clàssic a nivell decoratiu).

Aquestes dues darreres portades esmentades i la de l'església de Bellpuig (fig. 7) s'aixopluguen sota una mateixa cultura artística. En aquest punt, cal recuperar el nom d'Antoni Vernach, un artífex d'origen francès que el 1591 enllosava la zona on hi ha la porta del temple de Bellpuig. Vernach constitueix una nissaga de mestres que formarien un possible taller familiar, tan habitual en aquest ofici i en aquella època. Martí Vernach apareix el 1573 fent unes reformes importants a l'antiga església parroquial de Tàrraga; i potser es podria identificar amb "mestre Martí", que l'any 1582 signava l'autoria a la façana de Cal Botes de Vilagrassa.¹¹ A més, cal afegir un tercer membre: Marçal Vernach, documentat també a Bellpuig a finals del segle XVI: el 1595, s'estableix un preu per una feina realitzada a la casa de Francesc Montanyana; i el 1599, apareix com a testimoni en la cancel·lació d'un deute.¹² Si Martí Vernach és el responsable de Cal Botes de Vilagrassa (1582), i Antoni Vernach és l'autor de la portada de l'església de Bellpuig (1590-1591), indicaria que era un taller acostumat a utilitzar els models classicistes a les seves obres, ja sigui a partir dels tractats arquitectònics o pel coneixement d'aquestes formes a la seva terra natal. Malgrat l'existència de formes clàssiques i la presència altres mestres amb anterioritat, hauríem de considerar el taller dels Vernach com un dels difusors de la moda "a la romana" a la comarca de l'Urgell. Al marge de les obres citades i conservades (Bellpuig, Vilagrassa, Castellserà i Bellmunt), també es podrien vincular al seu taller altres obres classicistes d'aquest context entre 1580 i 1600: penso en la finestra de Cal Roc de Belianes o en dos portals de Tàrraga (un al carrer Lluís Folguet i l'altre als baixos del Museu Comarcal).

---

10) Joan YEGUAS, "La riquesa artística de Vilagrassa i Anglesola al segle XVI", *Romànic tardà a les terres de Lleida. Estudis sobre Vilagrassa*, Grup de Recerques de les Terres de Ponent (Sant Martí de Riucorb, 2013), pàg. 205-209.

11) Josep M. SEGARRA MALLA, *Història de Tàrraga amb els seus costums i tradicions*, Museu Comarcal. (Tàrraga, 1984-2005), vol. II, pàg. 50-52; YEGUAS, "La riquesa artística de Vilagrassa...", pàg. 234-235.

12) Josep M. PLANES CLOSA, "Joan Font, prevere bellpugenc del segle XVI", *Quaderns de El Pregoner d'Urgell*, 14 (2001), pàg. 48 (nota 38); Josep M. PLANES CLOSA, "Francesc Armengol, un curiós urgellenc del segle XVI", *Quaderns de El Pregoner d'Urgell*, 18 (2005), pàg. 63 (nota 52).

Fig. 7.- Antoni Vernach, portada de l'església de Bellpuig, 1590-1591 (foto: J.Y.).

Fig. 8.- Tallers dels Vernach, portada de l'ermita del Roser a Vilagrassa, entre 1590-1600 (foto: J.Y.).

Fig. 9.- Taller dels Vernach, portada de l'església de Bellmunt d'Urgell, entre 1590-1610 (foto: Irene Barón).

Fig. 10.- Portada de l'església de la Portella, 1628 (foto: J.Y.).

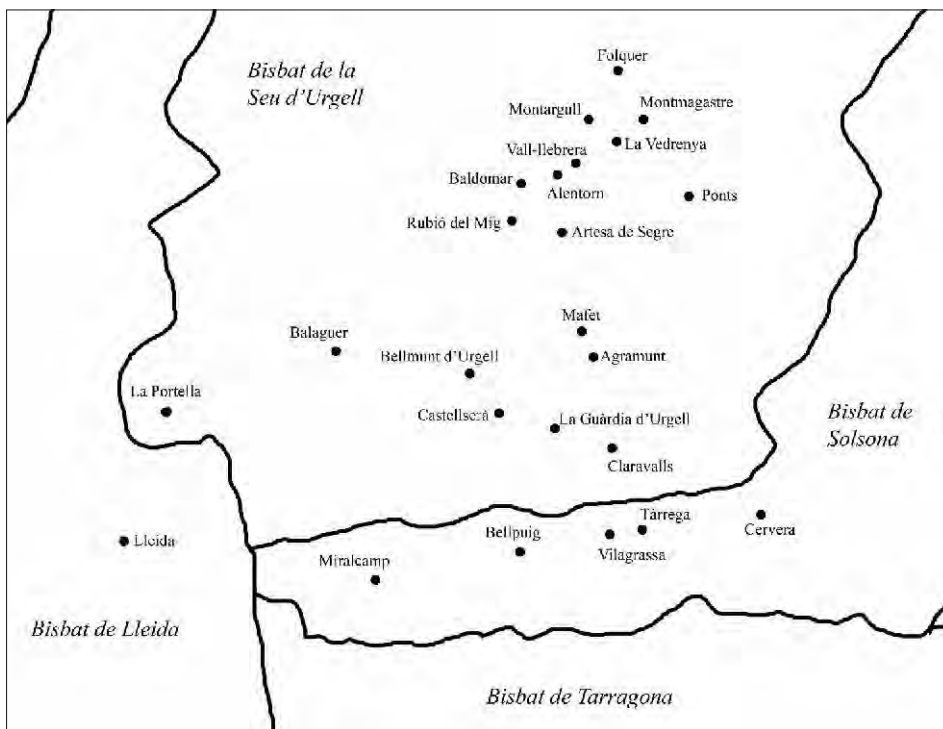

Fig. 11.- Mapa per ubicar les esglésies assenyalades al text (elaborat: J.Y.).

De la mateixa manera que passa a Castellserà i Bellmunt, es pot resseguir l'activitat de diferents colles de picapedrers en algunes parròquies ubicades al sud del bisbat de la Seu d'Urgell durant la primera meitat del segle XVII (vegeu el mapa de la fig. 11). Es tracta de mestres anònims que usen rosasses similars a la de Bellpuig, un element decoratiu i simbòlic que deuria agradar als promotors d'aquests temples. Es tracta d'un important conjunt d'artífexs, segurament independents uns dels altres, però que es poden agrupar en col·lectius, donat que cadascun ofereix un treball de la pedra amb unes característiques formals determinades. Això permetria identificar tallers, projectar les seves trajectòries laborals i assenyalar singularitats. Es tracta de tres grups que transmeten, probablement sense voler, els models usats pels Gener i pels Vernach.

EL GRUP DE LA PORTELLA

Primer tractarem aquest taller, tot i que cronològicament és lleugerament posterior, però la façana de l'església de Sant Pere de la Portella està força vinculada amb la de Bellmunt d'Urgell. El nucli es troba actualment al Segrià, però és una zona relativament propera a Balaguer (19 km), i és frontera de bisbat; es troba a 33 km de Bellmunt. L'obra està datada a l'any 1628 (vegeu

Fig. 12.- Rosassa de l'església de la Portella, 1628 (foto: J.Y.).

Fig. 13.- Volta decorada a l'església dels Alamús, entre 1620 i 1630 (foto: Irene Barón).

dins del timpà de la fornícula que hi ha sobre la portada), malgrat que l'interior del temple sigui fruit d'una reforma posterior, concretament del 1717, amb cobertura de voltes de llunetes. La façana conté una rosassa (fig. 12) que segueix la tipologia de Bellpuig, tot i que el model de referència sembla l'església de Bellmunt, perquè basteix una porta classicista molt similar (fig. 10), amb columnes acanalades, arc de mig punt i arquitrav (fins i tot la fornícula superior amb timpà); i també coneix l'ermita de Vilagrassa. Es tracta d'una versió bastant diferent de les portades esmentades: d'una banda, l'arc de mig punt de la portada és més evolucionat, perquè a Bellmunt i Vilagrassa encara barregen la tradició gòtica amb el classicisme; en canvi, a la Portella, la traceria de la rosassa és menys fina.

No s'hauria de descartar que aquest grup també hagués realitzat l'església de Sant Martí dels Alamús, població situada a 23 km (travessant el riu per Vilanova de la Barca). Aquest temple segueix els paràmetres d'edifici amb nau única, òcul sense traceria i campanar d'espada sobre la façana. D'allò més interessant és la portada, d'inspiració classicista, però amb una interpretació particular: timpà triangular superior, pilastres amb pedestals, fust amb estries acanalades, dos caps esquemàtics a la zona del capitell i uns estranys compartiments rectangulars (a mode de cortina) que cobreixen part de l'espai de llum de la porta. També captivadora és la volta de canó de cobreix l'interior, decorada amb una combinació de rectangles i ovals (fig. 13), a mig camí entre els artesanats geomètrics d'herència medieval i la influència dels sostres renaixentistes italians. La cronologia de l'obra dels Alamús hauria de ser entre 1620 i 1630.

EL GRUP DE MAFET/CLARAVALLS

A la façana de l'església de Mafet (municipi d'Agramunt), dedicada a sant Llorenç, hi ha una rosassa que segueix el model bellpugenc (fig. 14). Mafet es troba a 15 km de Castellserà, i l'obra és realitzada l'any 1617, per mor d'una inscripció al portal adovellat d'entrada.

Relacionat amb Mafet caldria vincular dues obres urgellenques més en aquelles dates: l'església de Claravalls (municipi de Tàrraga) i la vella de la Guàrdia d'Urgell (municipi de Tornabous). Donada la proximitat em costa de segregar-ho en un subgrup: Claravalls es troba a 12'5 km de Mafet i a 14 km de Castellserà; i la Guàrdia a 7 km de Claravalls i a 11 km de Mafet. L'antiga església de Sant Sebastià de la Guàrdia està datada epigràficament l'any 1619: té una rosassa formada per una sexifolia, una típica portada d'arc de mig punt adovellat (o portal voltat) i un campanar d'espada (o de cadireta). La rosassa a la façana del temple de Sant Salvador de Claravalls vol seguir el model dels quatre cercles intersecats, però es queda en l'intent; en canvi, la portada

Fig. 14.- Rosassa de l'església de Mafet, 1617 (foto: J.Y.).

Fig. 15.- Rosassa de l'església de Folquer, 1625 (foto: J.Y.).

Fig. 16.- Rosassa de l'església de Vall-llebrera, cap al 1630 (foto: J.Y.).

classicista i les voltes estrellades de l'interior agafen exemple del temple de Bellmunt d'Urgell (es troba a 18 km). La cronologia de l'obra de Claravalls seria entre 1615 i 1620.

Com a derivades tardanes d'aquest grup trobem altres tres construccions. Una a Montfalcó d'Agramunt (també conegut com a Montfalcó d'Ossó, dins del municipi d'Ossó de Sió), amb l'església de Sant Miquel, que té portal voltat, campanar d'espadanya, i és datada epigràficament l'any 1674 (i no de 1614 com alguns afirmen); la població dista 8'5 km de Mafet i a 7 km de Claravalls.¹³ Una altra a la Donzell d'Urgell (municipi d'Agramunt), amb l'església de Sant Pere, datada l'any 1678, que té una rosassa que s'inspira en el model, però no és igual, ja que els cercles no són intersecats, sinó tangents; la població dista 3'5 km de Mafet. I, finalment, una tercera a Barbens (al Pla d'Urgell), amb l'església de Santa Maria, que té portal voltat i un òcul motllurat (com a Bellpuig), datada l'any 1686; la població dista 11 km de Claravalls i 6'5 de Bellpuig. En el cas de Barbens tampoc cal descartar la influència d'esglésies com la d'Anglesola i la de Belianes, però aquestes cal ubicar-les a la segona meitat del segle XVI; o, fins i tot, també es pot relacionar amb els mestres que fan el temple de Baldomar (1692), que després tractarem amb el grup d'Artesa de Segre/Vall-llebrera, degut a una motllura concèntrica d'esperit clàssic que circumda la portada.

EL GRUP D'ARTESA DE SEGRE/VALL-LLEBRERA

El tercer taller seria el grup d'Artesa de Segre, amb una majoria de les parròquies que avui dia formen part d'aquest municipi de la Noguera. Entre les dues poblacions més extremes, Folquer i Rubió del Mig, hi ha 24 km. També referencio el poble de Vall-llebrera per dos motius, perquè es troba al centre d'aquest circuit i perquè disposa d'un destacat conjunt de cases realitzades a la segona meitat del segle XVI. Donat el nombre d'esglésies, amb un total de vuit, es tracta del grup més important de tots. Com en els altres casos, es tracta d'ampliacions de temples medievals, tot i que puntualment també existeix la construcció d'alguna església de bell nou.

La primera documentada és la de Folquer, a l'any 1625. Dedicada a sant Gil, constitueix un exemple del que trobarem a la resta: campanar d'espadanya, una rosassa (fig. 15) que reprèn el model de Bellpuig (pels Gener) i de Castellserà (pels Vernach), portal de mig punt adovellat (o portal voltat) i una petita fornícula a sobre amb timpà classicista (fig. 17). Una de molt similar és l'església de Vall-llebrera, dedicada a sant Ponç, amb tots els elements (fig. 16) esmentats a Folquer. Donades les semblances formals, i la proximitat geogràfica

---

13) Vegeu l'Inventari del Patrimoni Arquitectònic, consultable on line, i que depèn de la Direcció General del Patrimoni Cultural de la Generalitat de Catalunya. Data errònia que també es reflecteix a Viquipèdia.

Fig. 17.- Fornícula sobre la portada de Folquer, 1625 (foto: J.Y.).

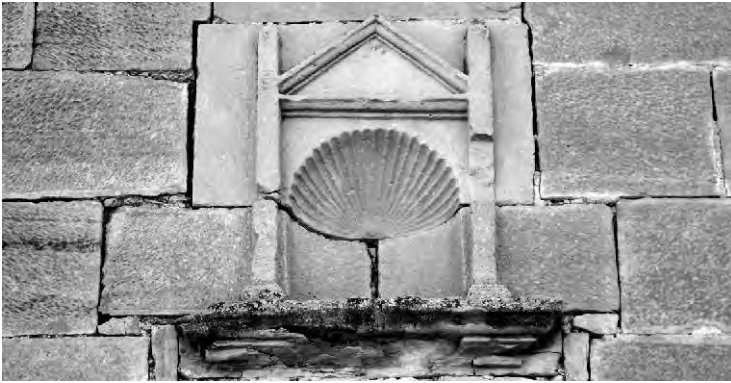

Fig. 18.- Fornícula sobre la portada d'Alentorn, 1637 (foto: J.Y.).

Fig. 19.- Fornícula sobre la portada de Rubió del Mig, cap al 1650 (foto: Irene Barón).

Fig. 20.- Rosassa de l'església de Montmagastre, 1643 (foto: Jordi Saumell).

Fig. 21.- Rosassa de l'església de Rubió del Mig, cap al 1650 (foto: Irene Barón).

Fig. 22.- Rosassa de l'església de Baldomar, 1692 (foto: J.Y.).

(els dos pobles només disten 10 km), proposo una datació cap al 1630. Per una inscripció que hi ha a la façana, sembla que el rector va ajudar al finançament de la construcció: (H)A DONAT LO / S(eny)OR R(ect)OR PER A- / QVESTA OBRA / 114 ll(iures).¹⁴

Després vindria l'església d'Alentorn, dedicada a sant Salvador, datada al 1637. En aquest cas no hi ha rosassa, però l'òcul està motllurat, i trobem el mateix tipus de fornícula (fig. 18) sobre el portal voltat. El treball de la pedra en tots el casos és factura fina. Alentorn dista 2'5 km de Vall-llebrera.

Posteriorment, s'hauria dut a terme l'església de Sant Miquel al castell de Montmagastre; a 7'5 km de Vall-llebrera. Aquí trobem altra vegada el model de rosassa amb cercles intersecats (fig. 20), també usat a Folquer i Vall-llebrera; i també un portal d'arc de mig punt adovellat. A la clau del portal hi ha una dovella amb la datació: 24 de setembre de 1643, sufragat pel paer Joan Mir. A tocar del camí que condueix a Montmagastre, a 5 km de Vall-llebrera, trobem l'ermita de la Mare de Déu de la Vedrenya; un temple datat epigràficament l'any 1647, amb un doble portal voltat i un elegant treball de la pedra. Segons Canyelles, sense especificar la font, aquesta ampliació a l'ermita de la Vedrenya fou realitzada "presumiblement, per mestres d'obres de Balaguer".¹⁵

Cap al 1650, caldria ubicar l'església de Rubió del Mig (municipi de Foradada), dedicada a sant Miquel, amb la fornícula en forma de templet (fig. 19) i la rosassa (fig. 21) que segueix el model que estudiem. Aquesta obra és la que es troba més lluny del nucli, a 15 km de Vall-llebrera, tot i que només dista 8 km d'Artesa de Segre.

Les esglésies d'Artesa de Segre i Montargull (situades a 6'5 i a 5 km de Vall-llebrera, respectivament), que no sabem ubicar cronològicament amb certesa, tot i que haurien de ser entre 1625 i 1650. La de l'Assumpció d'Artesa fou enderrocada no fa molts anys, concretament el 1965, i només queden testimonis fotogràfics, però respon a la tipologia analitzada fins ara: portals voltats i campanar d'espadanya; cal descartar completament la datació d'aquesta obra al segle XVIII, tal com es recull de forma tradicional (posteriorment es podria haver modificat). L'antic temple de Santa Maria de Montargull, actualment en estat de ruïna total; tenia un portal voltat (avui no existeix), òcul (també desaparegut) i campanar d'espandanya.

Com a derivades a la segona meitat del segle XVII, hi ha un grup de set esglésies més. La de Santa Eulàlia de Cal Camats (a 400 metres del castell de

---

14) El citat "Inventari del Patrimoni Arquitectònic de Catalunya", consultable on line, i el seu reflex a Viquipèdia, en lloc de parlar d'una xifra monetària parlen de la data 1148, cosa que és un error manifest: per la tipologia de la lletra i pel tipus de vocabulari.

15) Ramon I. CANYELLES, "Esglésies amb campana d'obús. La Vedrenya (part 6)", *La Palanca. Publicació d'Artesa de Segre i comarca*, núm. 262 (2004), pàg. 18.

Montmagastre), té un portal voltat datat epigràficament l'any 1653. Després tenim el temple de Baldomar, dedicada a santa Maria, datat epigràficament al 1692 i que segueix un esquema calcat al de Folquer (1625), Vall-llebrera (cap al 1630) i Rubió del Mig (cap al 1650): portal voltat, fornícula superior amb timpà clàssic, rosassa (fig. 22) amb quatre cercles intersecats i campanar d'espadanya. I, finalment, hi ha els casos d'Anyà, Collderat i Vilves (municipi d'Artesa de Segre), Tòrrec (municipi de Vilanova de Meià, a 5'5 km de Montargull) i el Gos (municipi d'Oliola, a 6'2 km de Collderat), que segueixen un mateix patró amb portal voltat i campanar d'espadanya; Tòrrec té una data afegida l'any 1801, cosa que pot induir a l'engany.